

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 30. května 2023 ve věci č. 39954/09 a 3465/17 – *Nepomnyashchiy a ostatní proti Rusku*

Senát třetí sekce Soudu rozhodl jednomyslně o porušení článku 8 Úmluvy ve spojení s článkem 14, neboť vnitrostátní orgány nedostatečně zareagovaly na homofobní výroky politiků. Stávající právní úprava byla teoreticky postačující ochranou, v praxi ale její uplatnění selhalo.

I. Skutkové okolnosti

První ze stížností podali tři stěžovatelé, kteří jsou gayové a aktivisté za práva LGBTI osob. V květnu 2008 zveřejnil celostátní list rozhovor s gubernátorem Tambovské oblasti, který v něm mj. řekl, že homosexualita je zvrácenost, kterou nelze tolerovat, a že "homosexuálové musí být roztrháni na kusy a tyto kusy vyhozeny do vzduchu". Stěžovatelé následně podali trestní oznámení a namítali, že výrok gubernátora představuje podněcování k násilí vůči homosexuálům. Trestní stíhání nebylo zahájeno, neboť vnitrostátní orgány uzavřely, že ustanovení trestního zákoníku poskytující ochranu před nenávisnými projevy se na výroky nevztahuje, protože homosexuálové nepředstavují "sociální skupinu" chráněnou tímto ustanovením. Zároveň konstatovaly, že odmítnutím zahájit trestní stíhání nebyly dotčeny zájmy stěžovatelů.

Druhou stížnost podala stěžovatelka, která byla v listopadu 2013 zraněna při útoku na petrohradskou kancelář organizace podporující práva LGBTI osob. Tři dny po útoku byl na místním zpravodajském webu uveřejněn rozhovor s poslancem petrohradského zákonodárského sboru, v němž tento prohlásil, že sexuální akt mezi dvěma muži je "stejně odporný a nechutný jako vražda", označil homosexuály za "úchyly a zvrhlíky" a obvinil je z "vymývání mozků" dětem s úmyslem přeměnit je na homosexuály, mimo jiné tím, že děti opíjejí a znásilňují nebo svádějí. Stěžovatelka podala trestní oznámení, v němž namítala, že výroky poslance představovaly výzvu k násilí vůči sociální skupině LGBTI osob, podněcování k nenávisti a porušení důstojnosti osob patřících k této skupině. Vnitrostátní orgány odmítly trestní stíhání zahájit s odůvodněním, že homosexuály nelze považovat za "sociální skupinu" a zároveň není možné prokázat, že poslanec měl v úmyslu podněcovat k nenávisti vůči homosexuálům či porušovat jejich důstojnost. Stěžovatelka mezitím podala také občanskoprávní žalobu, která byla odmítnuta. Podle soudů šlo o vyjádření osobního názoru politika, který nebyl namířen přímo vůči stěžovatelce, ale vůči LGBTI komunitě obecně. Přestože politik použil nevybíravý slovník, výroky nelze považovat za zásah do soukromých životů členů komunity.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY VE SPOJENÍ S ČLÁNKEM 14

Stěžovatelé namítali, že negativní výroky činitelů státu je diskriminovaly jako příslušníky LGBTI komunity a že je vnitrostátní orgány neochránily před diskriminací, jak vyžadují články 8 a 14 Úmluvy.

a) K přijatelnosti

Soud úvodem připomněl, že negativní stereotypizace určité skupiny osob, která dosahuje jisté úrovně, může působit na identitu skupiny i na pocity sebeúcty a sebevědomí jejích členů, a v tomto smyslu tak zasahuje do jejich soukromého života. Přestože tedy tito členové nebyli přímo terčem napadených výroků, lze je považovat za oběti ve smyslu článku 34 Úmluvy (*Aksu proti Turecku*, č. 4149/04 a 41029/04, rozsudek velkého senátu ze dne 15. března 2012, § 54 a 58).

Pokud jde o hodnocení dosažení zmíněné úrovně závažnosti, Soud zohledňuje zejména: (i) vlastnosti dotčené skupiny, např. její velikost, stupeň homogenity, zvláštní zranitelnost, historickou zkušenost se stigmatizací, jakož i postavení ve vztahu ke společnosti jako celku; (ii) přesný obsah hanlivých výroků

na adresu dané skupiny, a to hlavně míru, v jaké tyto výroky podporují negativní stereotypizaci skupiny jako takové, a konkrétní obsah tohoto stereotypu; a (iii) formu a kontext výroků, jejich dosah, postavení a status jejich autora, jakož i rozsah, v němž zasahují do samotného jádra identity a důstojnosti dotčené skupiny (*Budinova a Chaprazov proti Bulharsku*, č. 12567/13, rozsudek ze dne 16. února 2021, § 63).

V konkrétních okolnostech daného případu Soud zohlednil, že genderové a sexuální menšiny vyžadují zvláštní ochranu před nenávistnými a diskriminačními projevy z důvodu marginalizace a viktimizace, kterým v minulosti byly, a nadále jsou, vystaveny (*Lilliendahl proti Islandu*, č. 29297/18, rozhodnutí ze dne 12. května 2020, § 45). Vzhledem k historii nepřátelského postoje veřejnosti vůči komunitě LGBTI v Rusku, jakož i k nárustu homofobních trestných činů v předmětné době, lze dle Soudu ruskou komunitu LGBTI považovat za obzvláště zranitelnou skupinu, která vyžaduje zvýšenou ochranu před stigmatizujícími výroky. Daná prohlášení byla otevřeně homofobní a mimořádně agresivní. Pocházela od vlivných veřejných činitelů zastávajících oficiální funkce, a navíc byla zveřejněna v oblíbených novinách s velkým počtem čtenářů, a mohla tak oslovit široké publikum. Ve světle uvedeného Soud shledal, že prohlášení zasáhla do samotného jádra identity a důstojnosti LGBTI osob, a mohla tak mít značný dopad na jejich pocity sebeúcty a sebevědomí. Dosáhla tedy "prahu závažnosti", který je nutný pro zásah do "soukromého života" členů skupiny. Tento případ tudíž spadá do působnosti článku 8 Úmluvy, článek 14 je rovněž použitelný a případ bude posouzen v jeho světle.

b) K odůvodněnosti

1. Obecné zásady vyplývající z judikatury Soudu

V případech, jako je tento, musí Soud vyvážit právo stěžovatelů na respektování jejich soukromého života podle článku 8 Úmluvy s veřejným zájmem na ochraně svobody projevu zaručené článkem 10, přičemž mezi těmito právy neexistuje žádný hierarchický vztah. Soud přitom přikládá značnou váhu skutečnosti, zda vnitrostátní orgány identifikovaly existenci soupeřících práv a potřebu zajistit spravedlivou rovnováhu mezi nimi (*Aksu proti Turecku*, cit. výše, § 63 a 66). To předpokládá existenci a fungování účinného právního systému na ochranu práv spadajících pod pojem "soukromý život", a že tento byl stěžovatelům k dispozici (tamtéž, § 68).

Projevy podporující nebo ospravedlňující násilí, nenávisť nebo nesnášenlivost v jejich nejzávažnějších formách spadají pod článek 17 Úmluvy a jsou zcela vyloučeny z ochrany podle článku 10. I méně závažné formy nenávistných projevů, které nespádají zcela mimo ochranu článku 10 Úmluvy, však mohou být státy omezeny (*Lilliendahl proti Islandu*, cit. výše, § 34 a 35). Je přitom velmi důležité, aby se politici ve svých veřejných projevech vyhýbali výroky podporujícím nenávisť nebo nesnášenlivost (*Pastörs proti Německu*, č. 55225/14, rozsudek ze dne 3. října 2019, § 47). Totéž platí pro vysoce postavené veřejné činitele, jejichž prohlášení mohou být vnímána jako oficiální stanovisko státu.

2. K účinnosti právního systému

Odpovídající právní ochrana proti jednání, které zasahuje do psychické integrity jednotlivce, nemusí být nutně trestněprávní. Může být tvořena také správními či občanskoprávními prostředky poskytujícími dostatečnou ochranu, případně též v kombinaci s procesními prostředky jako je např. soudní opatření (*mutatis mutandis Söderman proti Švédsku*, č. 5786/08, rozsudek velkého senátu ze dne 12. listopadu 2013, § 85 a 108; srov. *Beizaras a Levickas proti Litvě*, č. 41288/15, rozsudek ze dne 14. ledna 2020, § 128).

Ruský občanský zákoník přiznává při zásahu do cti, důstojnosti a soukromí právo na nápravu, přičemž dle ruského ústavního soudu se tato ochrana vztahuje i na sexuální identitu osoby. Trestní zákoník nadto zakotvuje trestný čin veřejného podněcování k nenávisti nebo nepřátelství a narušování důstojnosti osob mj. z důvodu příslušnosti k sociální skupině. Ruský ústavní soud přitom vyložil, že pojem "sociální skupina" může zahrnovat i skupinu osob na základě jejich sexuální orientace.

Sexuální orientace a genderové identita tedy nejsou v relevantních ustanoveních občanského a trestního zákoníku výslovně zmíněny. Dle Soudu by explicitní zahrnutí sexuální orientace a genderové identity mezi zakázané důvody diskriminace mohlo být prospěšné, jelikož by eliminovalo právní

nejistotu a komunikovalo veřejnosti jasné poselství, že tyto zranitelné skupiny jsou pod ochranou zákona. Nicméně vzhledem k prostoru státu pro uvážení v této oblasti Soud shledal, že stávající právní úprava je alespoň teoreticky schopná chránit stěžovatele před homofobními projevy. Jelikož však žalovaná vláda neprokázala existenci ustálené vnitrostátní praxe, Soud vyslovil pochybnosti o účinnosti této právní úpravy.

3. K posouzení případu stěžovatelů vnitrostátními orgány

V projednávané věci vnitrostátní orgány konstatovaly, že homosexuálové netvoří "sociální skupinu" ve smyslu příslušného ustanovení trestního zákoníku. Vyloučily tak jeho aplikaci, aniž by se zabývaly otázkou, zda výroky obou politiků dosáhly úrovně nenávistných projevů, a aniž by dospěly k vyvažování střetávajících se práv dotčených osob. Tento postup tak ve svém důsledku zbavil stěžovatele ochrany jejich soukromého života a ochrany před diskriminací na základě jejich sexuální orientace a genderové identity.

Ani občanskoprávní řízení podle Soudu neproběhlo v souladu s principy článků 8 a 10 Úmluvy. Vnitrostátní soudy se soustředily na ochranu svobody projevu uvedeného politika a bagatelizovaly způsobilost jím vyřčených výroků stigmatizovat LGBTI osoby jakožto skupinu a vyvolat vůči nim nenávist a netoleranci. Nezohlednily přitom zranitelnost LGBTI komunity v Rusku a její potřebu zvláštní ochrany, ani možný dopad daných výroků s ohledem na jejich dosah díky postavení, které uvedený politik zastával.

4. Závěr

I za předpokladu, že vnitrostátní právo poskytuje ochranu soukromému životu jednotlivých členů sociální skupiny před stigmatizujícími výroky o této skupině, uvedená právní úprava v případě stěžovatelů nebyla uplatněna a potřebná ochrana jim nebyla poskytnuta. Vnitrostátní orgány nesplnily svou povinnost adekvátně reagovat na diskriminační výroky a zajistit respektování "soukromého života" stěžovatelů. K porušení článku 8 Úmluvy ve spojení s článkem 14 tedy došlo.